

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

1. The Collection of the Long Discourses -
Subcommentaries (1. Dīgha Nikāya - Tīkā)
2. Subcommentary on the Great Chapter (2. Mahāvaggaṭīkā)
8. Commentary on the Discourse on Sakka's Questions
(8. Sakkapañhasuttavaṇṇanā)

PaliVerse

1. The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries

2. Subcommentary on the Great Chapter

8. Sakkapañhasuttavaṇṇanā

Nidānavāṇṇanā

344. Ambasaṇḍānaṃ adūrabhavattā ekopi so brāhmaṇagāmo “ambasaṇḍā”tveva bahuvacanavasena vuccati, yathā “varaṇā nagara”nti. Veditva vediko, vediko eva vediyo ka-kārasa ya-kāraṃ katvā, tasmīṃ vediyake. Tenāha “maṇivedikāsadisenā”tiādi, indanīlādimaṇimayavedikāsadisenāti attho. Pubbepīti leṇakaraṇato pubbe, guhārūpena ṭhitā, dvāre indasālarukkhavatī ca, tasmā “indasālaguhā”ti vuttā purimavohārena.

Ussukkaṃ vuccati abhiruci, taṃ pana buddhadassanakāmatāvasena, tathā ussāhanavasena ca pavattiyā “dhammiko ussāho”ti vuttaṃ. Sakkena sadiso...pe... natthīti. Yathāha “appamādena maghavā, devānaṃ seṭṭhataṃ gato”ti. Parittakenāti aparāparaṃ bahuṃ puñṇakammaṃ akatvā appamattakeneva puñṇakammena.

Sakkopi kāmāṃ mahāpuñṇakatabhīruttāno hoti, sātisaṃyāya pana dibbasampattiya viyogahetukena sokena diguṇitena maraṇabhayaena saṃtappito jāto. Tenāha “sakko pana maraṇabhayaḍḍhito aho”ti.

Dibbacakkhunā devatānaṃ dassanaṃ nāma paṭivijjhanasādisanti āha “paṭivijjhī”ti. Pāṭiyekko vohāroti āveṇiko piyasamudāhāro. Marisaṇiyasampattikāti mārisā. Tesaṃhi sampattiyo mahānubhāvatāya saṃhanti upaṭṭhahanti, aññe ayoniso manasikāratāya ceva appahukāya ca na saṃhantiyeva, sā pana nesaṃ marisaṇiyasampattikatā dukkhavirahitāyāti vuttaṃ “niddukkhatīpi vuttaṃ hotī”ti. Ekako vāti devaparisāya vinā āgatattā vuttaṃ, mātaliādayo pana tādisā sahāyā tadāpi ahesumyeva. Tathā hi vakkhati “api cāyaṃ āyasmato cakkhanemisaddena tamhā samādhimhā vuṭṭhito”ti. Okāsaṃ nākaṃ sakkassa ñāṇaparipākāṃ āgamento, aññesaṃ bahūnaṃ devānaṃ dhammābhisamayaṃ upaparikkhamāno. Soti sakko.

Evanti vacanasampattiṇṇane nipātoti āha “evaṃ hotū”tiādi. Bhaddamātavāti pana sakkaṃ uddissa nesaṃ āsi vādo.

345. Vallabho...pe... dhammaṃ suṇātīti ayamatto govindasuttādīhi dīpetabbo. Iminā katokāseti iminā pañcasikhena katokāse bhagavati.

Anucariyanti anucaraṇabhāvaṃ, taṃ panassa anucaraṇaṃ nāma saddhiṃ gamanamevāti āha “sahacaraṇaṃ ekato gamana”nti.

Sovaṇṇamayanti suvaṇṇamayāṃ. Pokkharanti vīṇāya doṇimāha. Daṇḍoti vīṇadaṇḍo. Veṭṭhakāti tantīnaṃ bandhanāya ceva uppīlanāya ca dhametabbā veṭṭhakā. Pattakanti pokkharaṃ. Samapaññāsamucchanā mucchetvāti yathā samapaññāsamucchanā kamato tattha saṃmucchanāṃ kātuṃ sakkā, evaṃ taṃ sajjetvāti attho.

“Samapaññāsamucchanā saṃmucchetvā”ti ca idaṃ devaloke niyataṃ
vīṇāvādanavidhiṃ sandhāya vuttaṃ. Manussaloke pana ekavīsati mucchanā.
Tenevāha vīṇopamasuttavaṇṇanāyaṃ -

“Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati;
Tānā cekūnapaññāsa, iccete saramaṇḍalā”ti.

Tattha chajjo, usabho, gandhāro, majjhimo, pañcamo, dhevato, nisādoti ete satta
sarā. Chajjagāmo, majjhimagāmo, sādharmaṇagāmoti tayo gāmā, sarasamūhāti attho.
Manussaloke vādanavidhinā ekekasappa ca sarassa vasena tayo tayo mucchanā
katvā ekavīsati mucchanā. Ekekasappa ca sarassa satta satta tānabhedā, yato
sarassa mandataravavatthānaṃ hoti, te ekūnapaññāsa tānavisesāti, tisso duve
catasso, catasso tisso duve catassoti dvāvīsati sutibhedā icchitā, ayaṃ pana
ekekassa sarassa vasena satta satta mucchanā, antarasarassa ca ekāti
samapaññāsāya mucchanānaṃ yogyabhāvena vīṇaṃ vajjesi. Tena vuttaṃ
“samapaññāsa mucchanā saṃmucchetvā”ti. Sesadeve jānāpento sakkassa
gamanakālanti yojanā.

346. Atirivāti ra-kāro padasandhikaro, atīva ativyāti vuttaṃ hoti. Pakati ...pe...
agamāsi maraṇabhayaṣaṃtājjitattā taramānarūpo. Tenevāha “nanu cā”tiādi.

347. Buddhā nāma mahākāruṇikā, sadevakassa lokassa hitasukhatthāya eva
uppannā, te kathaṃ atthikehi durupasaṅkamāti āha “ahaṃ sarāgo”tiādi. Tadantaraṃ
paṭisallīnāti yena antarena yena khaṇena upasaṅkameyya, tadantaraṃ paṭisallīnā
jhānaṃ samāpannā. Tadantara-saddo vā “etarahī”ti iminā samānatthoti āha
“sampaṭi paṭisallīnā vā”ti.

Pañcasikhagītagāthāvaṇṇanā

348. Sāvesīti yathādhippetamucchanāṃ paṭṭhapetvā vīṇaṃ vādentō
taṃtaṃṭhānupattiyā pākāṭibhūtamandatāvavatthaṃ dassento
sumadhurakomalamadhupānamattamadhukāravirutāpahāsiniḷakkhaṇo pasannabhānī
samaravaṃ tantissaraṃ sāvesi.

“Sakyaputtova jhānena, ekodi nipako sato;
Amataṃ muni jigīsāno...

Yathāpi muni nandeyya, patvā sambodhiṃ uttama”nti.

Ca evaṃ buddhūpasañhitā. Buddhūpasañhitā pana buddhānaṃ dhammasarīraṃ
ārabha nissayaṃ katvā pavattitāti āha “dhammo arahatāṃ ivā”ti.
Dhammūpasañhitā, arahattūpasañhitā ca veditabbā.

Sūriyasamānasarīrāti sūriyasamānappabhāsarīrā. Tenāha “tassā kirā”tiādi. Yasmā
timbaruṇo gandhabbadevarājassa sūriyavacca sā aṅke jātā, tasmā āha “yaṃ
timbaruṃ devarājānaṃ nissāya tvaṃ jātā”ti. Kalyāṇaṅgatāya “kalyāṇī”ti vuttāti āha
“sabbaṅgasobhanā”ti.

Rāgāvesavasena pubbe vuttā gāthā idānipi tameva ārabha purato ṭhitaṃ viya
ālapanto vadati.

Thanudaranti payodharaṇca udaraṇca adhippetanti āha “thanavemajjhaṃ
udaraṇcā”ti.

Kiñci kāraṇanti kiñci pīlaṃ.

Pakatiṃ jahitvā t̥hitaṃ abhirattabhāvena.

Vāmūrūti ruciraūrū. Tenāha “vāmākārenā”tiādi.

Vāmaṇasitarucirasundarābhirūpacārusaddā hi ekatthā daṭṭhabbā. Na tikhiṇanti na tikkhaṃ na lūkhaṃ na kakkhaṃ. Mandanti mudu siniddhaṃ.

Anekabhāvoti anekasabhāvo, so pana bahuvidho nāma hotīti āha “anekavidho jāto”ti. Anekabhāgoti anekakoṭṭhāso.

Tayā saddhiṃ vipaccatanti tayā sahitāmyeva me taṃ kammaṃ vipaccatu, tayā saheva tassa kammaṃ phalaṃ anubhaveyyanti adhippāyo. Tayā saddhimevāti yathā cakkavattisaṃvattaniyakammaṃ tassa nissandaphalabhūtena itthiratanena saddhiṃmyeva vipākaṃ deti, evaṃ taṃ me kammaṃ tayā saddhiṃmyeva mayhaṃ vipākaṃ detu.

Ekodīti ekodibhāvaṃ gato, samāhitoti attho. Jigīsānoti jigīsamāno hoti. Tathābhūtova jigīsati nāmāti tathā paṭhamavikappo vutto. Dutiyavikappe pana “vicarati”ti kiriyāpadaṃ āharitvā attho vutto.

Nandeyyanti samāgamaṃ patthento vadati atisassirikaṃ rūpasobhāya.

349. Saṃsandatīti sameti, yāya mucchanāya, yena ca ākārena tantissaro pavatto, taṃ mucchanaṃ anativattento, teneva ca ākārena gītassaropi pavattoti attho. Yena ajjhāsayena bhagavā pañcasikhassa gandhabbe vaṇṇaṃ kathesi, yadatthañca kathesi, taṃ sabbaṃ vibhāvetuṃ “kasmā”tiādimāha. Natthi bodhimūle eva samucchinnattā. Upekkhako bhagavā anupalittabhāvato. Suvimuttacitto bhagavā chandarāgato, sabbasmā ca kilesā. Yadi evaṃ kasmā pañcasikhassa gandhabbe vaṇṇaṃ kathesīti āha “sace panā”tiādi.

Ganthitāti sandahitā, tā pana nirantaraṃ kathiyamānā rāsikatā viya hontīti āha “piṇḍitā”ti. Vohāravacananti bhagavato, bhikkhūnañca purato vattabbaṃ upacāravacanaṃ.

Upanaccantiyāti upagantvā naccantiyā.

Sakkūpasaṅkamanavaṇṇanā

350. “Kadā saṃyūḷhā”tiādīni vadanto paṭisammodati. Vipparāmpaṃ dasseyyāti aḍḍhakatābhinayavasena naccampi dasseyya.

351. “Abhivadito sakko devānamindo”tiādīnaṃ “tena kho pana samayenā”tiādīnaṃ viya saṅgītikāravacanabhāve saṃsayo natthi, “evañca pana tathāgatā”ti idha pana siyā saṃsayoti “dhammasaṅgāhakattherehi t̥hapitavacana”nti vatvā itarassāpi tathābhāvaṃ dassetuṃ “sabbameta”ntiādi vuttaṃ. Vuḍḍhivacanena vuttoti “sukhī hotu pañcasikha sakko devānaṃ indo”ti āsīsavādaṃ vutto. “Bhagavato pāde sirasā vandatī”ti vadanto abhivadeti nāma “sukhī hotū”ti āsīsavādassa vadāpanato. Tathā pana āsīsavādaṃ vadanto abhivadati nāma sabbakālaṃ tattheva tiṭṭhanato.

Uruṃ vepullaṃ dassati dakkhatīti urundā vibhattialopena. Vivaṭā aṅgaṇaṭṭhānaṃ. Yo pakatiyā guhāyaṃ andhakāro, so antarahitoti yo tassaṃ guhāyaṃ satthu samantato asīti hatthato ayaṃ pākatiiko andhakāro, so devānaṃ vatthābharaṇasarīrobhāsehi

antarahito, āloko sampajji. Asītihatthe pana buddhālokeneva andhakāro antarahito, na ca samattho devānaṃ obhāso buddhānaṃ abhibhavituṃ.

352. Cirappaṭikāhanti cirappabhutiko ahaṃ. Aḍḍakaraṇaṃ nāma natthi avivādādhikaraṇaṭṭhāne nibbattattā. Kīlādīnipīti ādi-saddena dhammassavanādiṃ saṅgaṇhāti.

Salaḷamayagandhakuṭiyanti salaḷarukkhehi raññā pasenadinā kāritagandhakuṭiyaṃ. Tenassāti tena phaladvayādhigamena pahīnaoḷārikakāmarāgatāya assā bhūjatiyā devaloke abhiratiyeva natthi. Cakkanemisaddena tamhā samādhimhā vuṭṭhitoti ettha adhippāyaṃ ajānantā “ārammaṇassa adhimattatāya samāpattito vuṭṭhānaṃ jāta”nti maññeyyunti taṃ paṭikkhipanto “samāpanno saddaṃ suṇātīti no vata re vattabbe”ti āha. Sati ca ārammaṇasaṅghaṭṭanāyaṃ gahaṇenapi bhavitabbanti adhippāyena “suṇātī”ti vuttaṃ, itaro “paṭhamāṃ jhānaṃ samāpannassa saddo kaṇṭako”ti vacanamattaṃ nissāya sabbassāpi jhānassa saddo kaṇṭakoti adhippāyena paṭikkhepaṃ asahanto “nanu bhagavā...pe... bhaṇatī”ti imameva suttapadaṃ uddhari. Tattha yathā dosadassanapaṭipakkhabhāvanāvasena paṭighasaññānaṃ suppahīnattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhānaṃ, evaṃ “uppādo bhayaṃ, anuppādo khema”ntiadinā sammadeva dosadassanapaṭipakkhabhāvanāvasena sabbāsampi lokiyasaññānaṃ aggamaggena samatikkantattā ārammaṇādhigamatāya na kadāci phalasamāpattito vuṭṭhānaṃ hotīti. Tathā pana na suppahīnattā paṭighasaññānaṃ sabbarūpasamāpattito vuṭṭhānaṃ hoti, paṭhamajjhānaṃ pana appakampi saddaṃ na sahatīti taṃsamāpannassa “saddo kaṇṭako”ti vuttaṃ. Yadi pana paṭighasaññānaṃ vikkhambhitattā mahatāpi saddena arūpasamāpattito na vuṭṭhānaṃ hoti, pageva maggaphalasamāpattito. Tenāha “cakkanemisaddenā”tiādi. Cakkanemisaddenāti ca nayidaṃ karaṇavacanaṃ hetumhi, karaṇe vā atha kho sahayoge. Imameva hi atthaṃ dassetuṃ “bhagavā panā”tiādi vuttaṃ.

Gopakavatthuvaṇṇanā

353. Paripūrakārīnīti paripuṇṇāni, parisuddhāni ca katvā rakkhitavati. “Itthitta”ntiādi tattha virajjanākāradassanaṃ. Dhitthibhāvaṃitthibhāvassa dhikkāro hetūti attho. Alanti paṭikkhepavacanaṃ, payojanaṃ natthīti attho. Virājetīti jigucchati. Etā sampattiyoti cakkavattisiriādikā etā yathāvuttasampattiyo. Tasmā pubbaparicayena upaṭṭhitanikantivasena. Upaṭṭhānasālanti sudhammadevasabhaṃ.

Soti gopakadevaputto. Vaṭṭetvā vaṭṭetvāti tomarādiṃ vattentena viya codanavacanaṃ parivaṭṭetvā parivaṭṭetvā. Gāḷhaṃ vijjhitabbāti gāḷhataraṃ ghaṭṭetabbā.

Kuto mukhāti kuto pavattañāṇamukhā. Tenāha “aññavihitakā”ti. Katapuññeti sammā katapuññe dhamme.

Dāyoti lābho. So hi dīyati tehi dātabbattā dāyo, yesaṃ dīyati, tehi laddhattā lābhoti ca vuccati. Saṅkhāre...pe... patiṭṭhahiṃsu katādhikārattā. Tattha tāvatimsabhavane ṭhitānaṃyeva nibbatto yathā sakkassa indasālaguhāyaṃ ṭhitasseva sakkattabhāvo.

Nikantiṃ tasmiṃ gandhabbakāye ālayaṃ samucchindituṃ na sakkonto.

354. Attanāva veditabboti attanāva adhigantvā veditabbo, na parappaccayikena. Tumhehi vuccamānānīti kevalaṃ tumhehi vuccamānāni.

Viyāyāmāti vissatṭhaṃ vīriyaṃ santāne pavattema. Pakatīyāti rūpāvacarabhāvena, “anussara”nti vā pāṭho.

Kāmarāgo eva “chando rāgo chandarāgo”tiādi pavattibhedena saṃyojanaṭṭhena “kāmarāgasamyojanānī”ti, yogaganthādipavattiākārabhedena “kāma-bandhanānī”ti ca vutto. Pāpimayogānīti ettha pana sesayogaganthānampi vasena attho veditabbo.

Duvidhānanti vatthukāmakilesakāmavasena duvidhānaṃ.

“Ettha kiṃ, tattha ki”nti ca padadvaye kinti nipātamattaṃ. Cātuddisabhāveti tesam buddhādīnaṃ tiṇṇaṃ ratanānaṃ catuddisayogyabhāve appaṭiḥaṭṭabhāve.

Buddharatanañhi mahākāruṇikatāya, anāvaraṇaṇṇatāya, paramasantuṭṭhatāya ca cātuddisaṃ, dhammaratanaṃ svākkhātātāya, saṅgharatanaṃ suppaṭipannatāya. Tenāha “sabbadisāsu asajjamāno”ti.

Majjhimassa paṭhamajjhānassa adhigatattā tāvadeva kāyaṃ brahmapurohitaṃ adhigantvā tāvadeva purimaṃ jhānasatiṃ paṭilabhitvā taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vadḍhetvā orambhāgiyasamyojanasamucchindanena maggaphalavisesaṃ anāgāmiphalasaṅkhātāṃ visesaṃ ajjhagaṃsu adhigacchiṃsu. Keci pana “kāma-āvacarattabhāvena maggaphalāni adhigacchiṃsūti adhippāyena pañcamassa jhānassa anadhigatattā suddhāvāsesu na uppajjiṃsu, paṭhamajjhānalābhitāya pana brahmapurohitesu nibbattiṃsū”ti vadanti.

Maghamāṇavavathuvaṇṇanā

355. Visuddhoti visuddhaajjhāsayo, upanissayasampannoti adhippāyo.

Gāmakammakaraṇaṭṭhānanti gāmikānaṃ upaṭṭhānaṭṭhānaṃ vadati. Tāvatakenevāti attanā sodhitaṭṭhāneva aññassa āgantvā avatṭhāneneva. Satiṃ paṭilabhitvāti “aho mayā katakammaṃ saphalaṃ jāta”nti yoniso cittaṃ uppādetvā.

Pāsāṇeti maggamajjhe uccatarabhāvena ṭhitapāsāṇe. Uccāletvāti uddharitvā. Etassa saggassa gamanamagganti etassa candādīnaṃ uppattiṭṭhānabhūtassa saggassa gamanamaggaṃ puññakammaṃ.

Sugativasena laddhabbaṃ, kahāpaṇaṇcāti kahāpaṇaṃ, daṇḍavasena laddhabbaṃ bali daṇḍabali. Gahapatikā kiṃ karissantīti gahapatikā nāma aṭṭavikā viya visamanissitā, te na kañci anattaṃ karissantī, evaṃ tayā jānamānena kasmā mayhaṃ na kathitanti yadipi pubbe na kathitaṃ, etarahi pana bhayena kathitaṃ, mā mayhaṃ dosaṃ kareyyātha, ārocitakālato paṭṭhāya na mayhaṃ dosoti vadati.

Nibaddhanti ekantikaṃ.

Pisuṇesīti pisuṇakammamakāsi, tumhākaṃ antare mayhaṃ pesuññaṃ upasaṃharatīti attho. Puna aharaṇīyaṃ brahmadeyyaṃ katvā. Mayhampīti mayhampi atthāya maṃ uddissa puññakammaṃ karoṭha. Nīluppalaṃ nāma vikaṣamānaṃ udakato uggantvāva vikaṣati, evaṃ ahutvā antoudake pupphitaṃ nīluppalaṃ viya. Amhākaṃ panidaṃ puññakammaṃ bhavantarūpapattiyā vinā imasmiṃyeva attabhāve vipākaṃ detīti yojanā. Cintāmatkampīti domanassavasena cintāmatkampī.

Pagevāti kālasseva, ativiya pātoti attho. Kaṇṇikūpaganti kaṇṇikayogyā. Tacchetvā maṭṭhaṃ katvā kaṇṇikāya kattabbaṃ sabbam niṭṭhapetvā. Tathā hi sā vatthena veṭhetvā ṭhapitā.

Cayabandhanam sālāya adhiṭṭhānasajjanam. Kaṇṇikamañcabandhanam kaṇṇikārohanakāle āruhitvā avatṭhānaatṭakaraṇam.

Yassa atthate phalake yassa phalake atthateti yojanā.

Avidūreti sālāya, koviḷāraruḁkḁhassa ca avidūre. Sabbajetṭhikāti sabbāsam tassa bhariyānam jetṭhikā sujātā.

Tassevāti sakkasseva. Santiketi samīpe santikāvacarā hutvā nibbattā. Dhajena saddhiṃ sahassayojaniko pāsādo.

Kakkaṭakavijjhanasūlasadisanti kakkaṭake gaṇhitum tassa bilapariyantassa vijjhanasūcisadisam.

Maccharūpenāti matamaccharūpena. Osaratīti pilavanto gacchati. Tassāpi bakasakuṇikāya pañca vassasatāni āyu ahosi devanerayikānam viya manussapetatiracchānānam āyuno aparicchinnattā.

Ukkuṭṭhimakāsīti uccāsaddamakāsi.

Pubbasannivāsenāti purimajātīsu cirasannivāsenā. Evañhi ekaccānam diṭṭhamattenapi sineho uppajjati. Tenāha bhagavā -

“Pubbeva sannivāsenā, paccuppannahitena vā;
Evaṃ taṃ jāyate pemaṃ, uppalaṃva yathodake”ti.

Avasesesūti asure, sakkaṃ ṭhapetvā dvīsu devalokesu deveva sandhāya vadati.

Atthanissitanti attano, paresaṇca atthameva hitameva nissitam, taṃ pana hitam sukhassa nidānanti āha “kāraṇanissita”nti.

Pañhaveyyākaraṇavaṇṇanā

357. Kiṃsaṃyojanāti kīdisasaṃyojanā. Satte anatthe saṃyojenti bandhantīti saṃyojanānīti āha “kiṃbandhanā, kena bandhanena baddhā”ti. Puthukāyāti bahū sattakāyāti āha “bahū janā”ti. Veraṃ vuccati dosoti āha “averāti appaṭighā”ti. Āvudhena sarīre daṇḍo āvudhadaṇḍo, dhanassa dāpanatthena daṇḍo dhanadaṇḍo, tadubhayākaraṇena tato vinimutto adaṇḍo, sampattiharaṇato, saha anattthuppattito ca sapatto, paṭisattūti āha “asapattāti apaccatthikā”ti. Byāpajjhaṃ vuccati cittadukkhaṃ, tabbiraḁhitā abyāpajjhāti āha “vigatadomanassā”ti. Pubbe “averā”ti padena sambaddhāghātakābhāvo vutto. Tenāha “appaṭighā”ti. “Averino”ti pana imināpi kopamattassapi anuppādanam. Tenāha “katthaci kopam na uppādetvā”ti. “Viharemū”ti ca padaṃ purimapadehipi yojetabbaṃ “averā viharemū”tiādinā. Ayaṇca averādiḁbhāvo saṃvibhāgena pākaṭo hotīti dassetum “accharāyā”ti ādiṃ vatvā “iti ce nesaṃ hotī”ti vuttaṃ. Cittuppatti daḁhatarāpi hutvā pavattatīti dassetum “dānam datvā, pūjaṃ katvā ca patthayantī”ti vuttaṃ. Iti ceti ce-saddo anvayasaṃsaggena parikappetīti āha “evaṇca nesa”nti.

Yāya kāyaci paresaṃ sampattiyā khīyanaṃ usūyanaṃ asahanaṃ lakkhaṇaṃ etissāti parasampattikhīyanalakkhaṇā, yadaggena attasampattiyā parehi sādhaṇaṇabhāvaṃ asahanalakkhaṇaṃ, tadaggenassa “nigūhanalakkhaṇa”ntipi vattabbaṃ. Tathā hissa porāṇā “mā idaṃ acchariyaṃ aññesaṃ hotu, mayhameva hotūti macchariya”nti nibbacanaṃ vadanti. Abhidhamme “yā paralābhasakkāragarukāramānanavandanapūjanāsu issā issāyanā”tiādinā

nikkhepakaṇḍe, “yā etesu paresaṃ lābhādīsu kiṃ iminā imesa”ntiādinā taṃsaṃvaṇṇanāyañca vuttāneva, tasmā tattha vuttanayeneva veditabbānīti adhippāyo.

Yasmā pana issāmacchariyāni bahvādīnavāni, tesāṃ vibhāvanā lokassa bahukārā, tasmā abhidhammaṭṭhakathāyaṃ vibhāvitānampi tesāṃ diṭṭhadhammikepi samparāyike piādīnave dassento “āvāsamacchariyena panā”tiādimāha. Etthāti etesu issāmacchariyesu, etesu vā āvāsamacchariyādīsu pañcasu macchariyesu. Saṅkāraṃ sīsena ukkhipitvā vicarati tattha laggacittatāya, nihīnājjhāsayatāya ca. Mamāti mayā, ayameva vā pāṭho. Lohitampi mukhato uggacchati cittavighātena saṃtattahadayatāya. Kucchivirecanampi hoti atijalaggino. Añño vibhavapaṭivedhadhammo ariyānaṃyeva hoti, te ca taṃ na maccharāyanti macchariyassa sabbaso pahīnattā. Paṭivedhadhamme macchariyassa asambhavo evāti āha “pariyattidhammamacchariyena cā”ti. Vaṇṇamacchariyena dubbaṇṇo, dhammamacchariyena eḷamūgo duppañño hoti.

“Apicā”tiādi pañcannaṃ macchariyānaṃ vasena kamma sarikkhakavipākadassanaṃ. Āvāsamacchariyena lohagehe paccati paresaṃ āvāsapaccayahitasukhanisedhanato. Kulamacchariyena appalābho hoti parehi kulesu laddhabbalābhanisedhanato, appalābhoti ca alābhoti attho. Lābhamacchariyena gūthaniraye nibbattati lābhahetu parehi laddhabbassa assādanisedhanato. Sabbathāpi nirassādo hi gūthanirayo. Vaṇṇo nāma na hotīti sarīravaṇṇo, guṇavaṇṇoti duvidhopi vaṇṇo nāmamattenapi na hoti, tattha tattha nibbattamāno virūpo eva hoti. Sampattinigūhanasabhāvena macchariyena virūpīte santāne yebhuyyena guṇā patitṭhameva na labhanti, ye ca patitṭhaheyyuṃ, tesampi vasenassa vaṇṇo na bhaveyya. Te hi tassa loke rattim khittā sarā viya na paññāyanti. Dhammamacchariyena kukkuḷaniraye. Sotāpattimaggena pahīyati apāyagamanīyabhāvato. Verādīhi na parimuccantiyeva tapparimuccanāya icchāya appattabbattā jātīadidhammānaṃ sattānaṃ jātīadīhi viya.

Tiṇṇā mettha kaṅkhāti ma-kāro padasandhikaro. Etasmiṃ pañheti etasmiṃ “kiṃsaṃyojanā nu kho”ti evaṃ ñātuṃ icchite atthe. Tumhākaṃ vacanaṃ sutvāti “issāmacchariyasaṃyojanā”ti evaṃ pavattaṃ tumhākaṃ vissajjanavacanaṃ sutvā. Kaṅkhā tiṇṇāti yathāpucchite atthe saṃsayo tarito vigato desanānussaraṇamattena, na samucchedavasenāti āha “na maggavasenā”tiādi. Ayampi kathaṃkathā vigatāti kaṅkhāya vigatattā eva tassā pavattiākāravisesabhūtā “idaṃ katha idaṃ katha”nti ayampi kathaṃkathā vigatā apagatā.

358. Nidānādīni mahānidānasuttavaṇṇanāyaṃ vuttatthāneva. Piyānaṃ attano pariggahabhūtānaṃ sattasaṅkhārānaṃ parehi sādharmaṇabhāvāsahanavasena, nigūhanavasena ca pavattanato piyasattasaṅkhāranidānaṃ macchariyaṃ, appiyanāṃ pariggahabhūtānaṃ sattānaṃ, saṅkhārānañca asahanavasena pavattiyā appiyasattasaṅkhāranidānā issā. Yañhi kiñci appiyasambandhaṃ bhaddakampi taṃ kodhanassa appiyamevāti. Ubhayanti macchariyaṃ, issā cāti ubhayaṃ. Ubhayanidānanti piyanidānañceva appiyanidānañca. Piyāti iṭṭhā. Keḷāyitāti dhanāyitā. Mamāyitāti mamattaṃ katvā pariggahitā. Issaṃ karotīti “kiṃ imassa iminā”ti tassa piyasattalābhāsahanavasena ussūyati, tameva piyasattaṃ yācito. Aho vatassāti sādhu vata assa. “Imassa puggalassa evarūpaṃ piyavatthu na bhaveyyā”ti issaṃ karoti usūyaṃ uppādeti. Mamāyantāti keḷāyantā. Appiyeti appiye satte tesāṃ satāpato. Assāti puggalassa, yena te laddhā. Teti sattasaṅkhārā, saccepi amanāpā honti appiyehi samudāgatattā. Viparītavuttitāyāti ayāthāvagāhitāya. Ko añño

evarūpassa lābhīti tena attānaṃ sambhāvento issaṃ vā karoti. Aññaṃ tādissaṃ uppajjamānampi “aho vatassa evarūpaṃ na bhavēyyā”ti issaṃ vā karoti, ayañca nayo heṭṭhā vuttanayattā na gahito.

Vatthukāmānaṃ pariyesanavasena pavatto chando pariyesanachando. Paṭilābhapaccayo chando paṭilābhachando. Paribhuñjanavasena pavatto chando paribhogachando. Paṭiladdhānaṃ sannidhāpanavasena, saṅgopanasena ca pavatto chando sannidhichando. Diṭṭhadhammikameva payojanaṃ cintetvā vissajjanavasena pavatto chando vissajjanachando. Tenāha “katamo”tiādi.

Ayaṃ pañcavidhopi atthato taṇhāyanaṃ evāti āha “taṇhāmattamevā”ti.

Evaṃ vutto “lābhaṃ paṭicca vinicchayo”ti evaṃ mahānidānasutte vutto vinicchayavitakko vitakko nāma, na yo koci vitakko. Idāni yathāvuttaṃ vinicchayavitakkaṃ atthuddhāranayena nīharitvā dassetuṃ “vinicchayo”tiādi vuttaṃ. Aṭṭhasatanti aṭṭhādikaṃ satam, tañca kho taṇhāvicaritānaṃ satam, na yassa kassacīti dassetuṃ “taṇhāvicarita”nti vuttaṃ. Taṇhāvinicchayo nāma taṇhāya vasena vakkhamānanayena ārammaṇassa vinicchinanto. Diṭṭhidassanavasena “idameva saccaṃ, moghaṃ añña”nti vinicchinanto diṭṭhivinicchayo nāma. Iṭṭhaṃ paṇītaṃ, anīṭṭhaṃ appaṇītaṃ, piyāyitabbaṃ piyaṃ, appiyāyitabbaṃ appiyaṃ, tesam vavatthānaṃ taṇhāvasena na hoti. Taṇhāvasena hi ekacco kiñci vatthuṃ paṇītaṃ maññati, ekacco hīnaṃ, ekacco piyāyati, ekacco nappiyāyati. Tenāha “tadeva hī”tiādi. “Dassāmī”ti idaṃ vissajjanachande vuttanayena ceva vaṭṭūpanissayadānavasena ca veditabbaṃ. Tampi hi taṇhāchandahetukanti.

Yattha sayam uppajjanti, taṃ santānaṃ saṃsāre papañcenti vitthārayantīti papañcā. Yassa ca uppannā, taṃ “ratto”ti vā “satto”ti vā “micchābhiniṭṭho”ti vā papañcenti byañjenti ti papañcā. Yasmā taṇhādiṭṭhiyo adhimattā hutvā pavattamānā taṃsamaṅgīpuggalaṃ pamattākāraṃ pāpenti, māno pana jātimadādi vasena mattākārampi, tasmā “mattapamattākārapāpanaṭṭhenā”ti vuttaṃ. Saṅkhā vuccati koṭṭhāso bhāgasō saṅkhāyati upaṭṭhātīti. Yasmā papañcasaññā taṃtaṃdvārasena, ārammaṇavasena ca bhāgasō vitakkassa paccayā honti, na kevalā, tasmā papañcasaññāsaṅkhānidāno vitakko vutto, papañcasaññānaṃ vā anekabhedabhinnattā taṃsamudāyo “papañcasaññāsaṅkhā”ti vutto. Papañcasaññāsaṅkhāggahaṇena ca anavaseso dukkhasamudayo vutto taṃtaṃ nimittattā vaṭṭadukkhasāti.

Yo nirodho vūpasamoti nirodhasaccamāha. Tassa sārūppanti tassa papañcasaññāsaṅkhāya nirodhassa vūpasamassa adhigamupāyatāya sārūppaṃ anucchavikaṃ, etena vipassanaṃ vadati. Tattha yathāvuttanirodhe ārammaṇakaraṇavasena gacchati pavattatīti tatthagāminī, etena maggaṃ. Tenāha “saha vipassanāya maggaṃ pucchati”ti.

Vedanākammatṭhānavañṇanā

359. Pucchitameva kathitaṃ. Yasmā sakkena devānaṃ indena papañcasaññāsaṅkhānirodhagāminipaṭipadā pucchitāva, bhagavā ca tadadhigamupāyaṃ arūpakammatṭhānaṃ tassa ajjhāsayavasena vedanāmukhena kathento tisso vedanā ārabhi, iti pucchitameva kathentena pucchānusandhivasena sānusandhimeva ca kathitaṃ. Na hi buddhānaṃ ananusandhikā kathā nāma atthi. Idāni vedanāmukhena arūpakammatṭhānasseva kathane kāraṇaṃ dassetuṃ

“devatānañhi”tiādi vuttaṃ. Karajakāyassa sukhumatāvacaneneva accantamudusukhumālabhāvāpi vuttā evāti daṭṭhabbaṃ. Kammajanti kammajatejaṃ. Tassa balavabhāvo uḷārapuññakammanibbattatā, ativiya garumadhrasiniddhasuddhāhārajīraṇato ca. Ekāhārapīti ekāhāravārampi. “Vilīyanti”ti etena karajakāyassa mandatāya kammajatejassa balavabhāvena āhāraṇatikkamena nesaṃ balavatī dukkhavedanā uppajjamānā supākaṭā hotīti dasseti. Nidassanamattañcetaṃ, sukhavedanāpi pana nesaṃ uḷārapaṇītesu ārammaṇesu uparūpari aniggahaṇavasena pavattamānā supākaṭā hutvā upaṭṭhātiyeva. Upekkhāpi tesam kadāci uppajjamānā santapaṇītarūpā eva iṭṭhamajjhatte eva ārammaṇe pavattanato. Tenevāha “tasmā”tiādi.

Rūpakammaṭṭhānanti rūpapariggahaṃ, rūpamukhena vipassanābhinivesanti attho. Arūpakammaṭṭhānanti etthāpi eseṇa nayo. Tattha rūpakammaṭṭhāneva samathābhinivesopi saṅgayhati, vipassanābhiniveso pana idhāhippetoti dassento “rūpapariggaho arūpapariggahotipi etadeva vuccatī”ti āha. Catudhātuvavatthānanti ettha yebhuyyena catudhātuvavatthānaṃ vitthārento rūpakammaṭṭhānaṃ kathetīti adhippāyo. Rūpakammaṭṭhānaṃ dassetvāva katheti “evaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ vuccamānaṃ suṭṭhu vibhūtaṃ pākaṭaṃ hutvā upaṭṭhātī”ti. “Etena idhāpi rūpakammaṭṭhānaṃ ekadesena vibhāvitamevā”ti vadanti.

Kāmañcetta vedanāvasena arūpakammaṭṭhānaṃ āgataṃ, tadanñādharmavasena arūpakammaṭṭhānaṃ labbhatīti taṃ vibhāgena dassetuṃ “tividho hī”tiādi vuttaṃ. Tattha abhinivesoti anuppaveso, ārambhoti attho. Ārambhe eva hi ayaṃ vibhāgo, sammasanaṃ pana anavasesatova dhamme pariggahetvā pavattatīti. “Pariggahite rūpakammaṭṭhāne”ti idaṃ rūpamukhena vipassanābhinivesaṃ sandhāya vuttaṃ, arūpamukhena pana vipassanābhiniveso yebhuyyena samathayānikassa icchitabbo, so ca paṭhamam jhānaṅgāni pariggahetvā tato paraṃ sesadhamme pariggaṇhāti. Paṭhamābhiniṇipātoti sabbe cetasaṃ cittāyattā cittakiriyābhāvena vuccantīti phasso cittassa paṭhamābhiniṇipāto vutto. Taṃ ārammaṇanti yathāpariggahitaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ saññitaṃ ārammaṇaṃ. Uppannaphasso puggalo, cittacetasikaṃ vā ārammaṇena phuṭṭho phassasahajātāya vedanāya taṃsamakārameva vedeti, phasso pana obhāsassa viya padīpo vedanādīnaṃ paccayaviseso hotīti purimakālo viya vuccati, yā tassa ārammaṇābhiniṇiropanalakkhaṇatā vuccati. Phusantoti ārammaṇassa phusanākārena. Ayañhi arūpadhammattā ekadesena anallīyamānopi rūpaṃ viya cakkhuṃ, saddo viya ca sotaṃ, cittaṃ, ārammaṇaṃ phusanto viya, saṅghaṭṭento viya ca pavattatīti. Tathā hesa “saṅghaṭṭanaraso”ti vuccati.

Ārammaṇaṃ anubhavantīti issaravatāya visavitāya sāmibhāvena ārammaṇarasaṃ saṃvedentī. Phassādīnañhi sampayuttadhammānaṃ ārammaṇe ekadeseneva pavatti phusanādimattabhāvato, vedanāya pana iṭṭhākārasambhogādivasena pavattanato ārammaṇe nippadesato pavatti. Phusanādibhāvena hi ārammaṇaggahaṇaṃ ekadesānubhavanaṃ, vedayitabhāvena gahaṇaṃ yathākāmaṃ sabbānubhavanaṃ, evaṃsabhāvāneva tāni gahaṇānīti na vedanāya viya phassādīnampi yathā sakakiccakaraṇena sāmibhāvānubhavanaṃ codetabbaṃ. Vijānantanti paricchindanavasena visesato jānantaṃ. Viññānañhi minitabbavatthum nāliya minanto puriso viya ārammaṇaṃ paricchiya vibhāventaṃ pavattati, na saññā viya

sañjānanamattaṃ hutvā. Tathā hi anena kadāci lakkhaṇattayavibhāvanāpi hoti, imesaṃ pana phassādīnaṃ tassa tassa pākaṭabhāvo paccayavisesasiddhassa pubbabhāgassa vasena veditabbo.

Evam tassa tasseva pākaṭabhāvepi “sabbam, bhikkhave, abhiññeyya”nti, “sabbañca kho, bhikkhave, abhijāna”nti ca evamādi vacanato sabbe sammasanupagā dhammā pariggahetabbāti dassento “tattha yassā”tiādimāha. Tattha phassapañcamakeyevāti avadhāraṇaṃ tadantogadhattā taggahaṇeneva gahitattā catunnaṃ arūpakkhandhānaṃ. Phassapañcamakaggahaṇaṇhi tassa sabbassa sabbacittuppadāsādhāraṇabhāvato. Tattha ca phassacetanāggahaṇena sabbasañkhārakkhandhadhammasaṅgaho cetanappadhānattā tesam. Tathā hi suttantabhājanīye sañkhārakkhandhavibhaṅge “cakkhusamphassajā cetanā”tiādinā cetanāva vibhattā, itare pana khandhā sarūpeneva gahitā.

Vatthunissitāti ettha vatthu-saddo karajakāyavisayo, na chabbatthuvīsayoti. Kathamidam viññāyatīti āha “yaṃ sandhāya vutta”nti. Kattha pana vuttaṃ? Sāmaññaphalasutte. Soti karajakāyo. “Pañcakkhandhavinimuttaṃ nāmarūpaṃ natthī”ti idaṃ adhikārasena vuttaṃ. Aññathā hi khandhavinimuttampi nāmaṃ atthevāti. Avijjādihetukāti avijjātaṇhupādānādihetukā. “Vipassanāpaṭipāṭiyā aniccaṃ dukkhaṃ anattāti sammasanto vicarati”ti iminā balavavipassanaṃ vatvā puna tassa ussukkāpanaṃ, visesādhigamañca dassento “so”tiādimāha.

Idhāti imasmim sakkapañhasutte. Vedanāvasena cettha arūpakammaṭṭhānakathane kāraṇaṃ heṭṭhā vuttanayameva. Yathāvuttesu ca tīsu kammaṭṭhānābhinivesesu vedanāvasena kammaṭṭhānābhiniveso sukaro vedanānaṃ vibhūtabhāvatoti dassetuṃ “phassavasena hī”tiādi vuttaṃ. “Na pākaṭaṃ hoti”ti idaṃ sakkapamukhānaṃ tesam devānaṃ yathā vedanā vibhūtā hutvā upaṭṭhāti, na evaṃ itaradvayanti katvā vuttaṃ. Vedanāya eva ca nesaṃ vibhūtabhāvo vedanāmukhenevettha bhagavatā desanāya āraddhattā. “Vedanānaṃ uppattiyā pākaṭatāyā”ti idaṃ sukhadukkhavedanānaṃ vasena vuttaṃ. Tāsañhi pavatti oḷārikā, na itarāya. Tadubhayaggahaṇamukhena vā gahetabbattā itarāyapi pavatti viññūnaṃ pākaṭā evāti sukhadukkhavedanānañhi”ti visesaggahaṇaṃ daṭṭhabbaṃ. “Yadā sukhaṃ uppajjati”tiādi sukhavedanāya pākaṭabhāvavibhāvanaṃ, tayidaṃ asamāhitabhūmivasena veditabbaṃ. Tattha “sakalaṃ sarīraṃ kho bhante”ntiādinā kāmaṃ pavattioḷārikatāya avūpasantasabhāvametaṃ sukhaṃ, sātallakkhaṇatāya pana sampayuttadhamme, nissayañca anuggaṇhantameva pavattatīti dasseti. “Yadā dukkhaṃ uppajjati”tiādisu vuttavipariyāyena attho veditabbo.

Duddīpanāti ñāṇena dīpetuṃ asakkuṇeyyā, dubbhiññeyyāti attho. Tenāha “andhakārā abhibhūtā”ti. Andhakārāti andhakāragatasadisī, jānitukāme ca andhakārīnī. Pubbāparaṃ samaṃ sukare supalakkhitamaggavasena pāsāṇatale migagatamaggo viya itṭhāniṭṭhārammaṇesu sukhadukkhānubhavanehi majjhattārammaṇesu anuminitabbatāya vuttaṃ “sā sukhadukkhānaṃ...pe... pākaṭā hoti”ti. Tenāha “yathā”tiādi. Nayato gaṇhantassāti etthāyaṃ nayo - yasmā itṭhāniṭṭhavisayāya ārammaṇūpaladdhiyā anubhavanato niṭṭhāmajjhattavisayā ca upaladdhi, tasmā na tāya niranubhavanāya bhavitabbaṃ, yaṃ tatthānubhavanaṃ, sā adukkhamasukhā. Tathā anupalabbhamānaṃ rūpādianubhuyyamānaṃ diṭṭhaṃ upalabbhati, yo pana majjhattārammaṇaṃ tabbisayassa viññāṇappavattiyaṃ, tasmā ananubhuyyamānena tena na bhavitabbaṃ. Sakkā hi vattuṃ anubhavamānā majjhattavisayupaladdhi upaladdhibhāvato. Itṭhāniṭṭhavisayupaladdhivisaṃyaṃ pana niranubhavanaṃ taṃ

anupaladdhisabhāvameva diṭṭhaṃ, taṃ yathārūpanti. Nivattetvāti nīharitvā,
“somanassaṃpāha”ntiādinā samānajatīyampi bhindanto aññehi arūpadhammehi
vivecetvā asaṃsaṭṭhaṃ katvāti attho.

Ayañca rūpakammaṭṭhānaṃ kathetvā arūpakammaṭṭhānaṃ vedanāvasena nivattetvā
desanā tathāvinetabbapuggalāpekkhāya suttanta-resupī āgatā evāti dassento “na
kevala”ntiādimāha. Tattha mahāsatipaṭṭhāne tathā desanāya āgatabhāvo
anantameva āvi bhavissati, majjhimanikāye satipaṭṭhānadesanāpi tādisī eva.
Cūḷatanḥāsānkhaye “evaṃ cetam, devānaṃ inda, bhikkhuno sutam hoti ‘sabbe
dhammā nālam abhinivesāyā’ti, so sabbam dhammam abhijānāti, sabbam dhammam
abhiññāya sabbam dhammam parijānāti, sabbam dhammam pariññāya yaṃ kiñci
vedanaṃ vedeti sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā, so tāsū vedanāsu
aniccānupassī viharati, virāgānupassī”tiādinā āgataṃ. Tena vuttaṃ
“arūpakammaṭṭhānaṃ vedanāvasena nivattetvā dassesī”ti. Mahātanḥāsānkhaye
pana “so evaṃ anurodhavirodhavippahīno yaṃ kiñci vedanaṃ vedeti sukham vā
dukkham vā adukkhamasukham vā, so taṃ vedanaṃ nābhinandati nābhivadati
nājjhosāya tiṭṭhati. Tassa taṃ vedanaṃ anabhinandato anabhivadato anajjhosāya
tiṭṭhato yā vedanāsu nandī sā nirujjhatī”tiādinā āgataṃ. Cūḷavedalle “kati
panāyyevedanā”tiādinā āgataṃ. Mahāvedalle “vedanāti, āvuso, vuccati, kittāvatā nu
kho, āvuso, ‘vedanā’ti vuccatī”tiādinā āgataṃ. Evaṃ raṭṭhapālasuttādīsūpi
vedanākammaṭṭhānassa āgataṭṭhānaṃ uddharitvā vattabbaṃ.

“Paṭhamam rūpakammaṭṭhānaṃ kathetvā”ti vuttaṃ, katham tamettha kathitanti āha
“rūpakammaṭṭhāna”ntiādi. Saṅkhittam, katham saṅkhittam? Vedanāya
ārammaṇamattakamyeva, yebhuyyena vedanā rūpadhammārammaṇā
pañcadvārasena pavattanato. Tena cassā purimasiddhā eva ārammaṇanti
vedanaṃ vadantena tassārammaṇadhammā atthato paṭhamataram gahitā eva nāma
hontīti imāya atthāpattiyā rūpakammaṭṭhānassevetha paṭhamam gahitatā jotitā, na
sarūpeneva gahitattā. Tenāha “tasmā pāḷiyam nāruḷham bhavissatī”ti.

360. Dvīhi koṭṭhāsehiṭi sevittabbāsevitabbabhāgehi. Evarūpanti yaṃ akusalānaṃ
abhibuddhiyā, kusalānañca parihānāya saṃvattati, evarūpaṃ, taṃ pana
kāmaṃpasañhitatāya “gehanissita”nti vuccatīti āha “gehasitasomanassa”nti.
Itṭhānanti piyānaṃ. Kantānanti kamaṇīyānaṃ. Manāpānanti manavaḍḍhanakānaṃ.
Tato eva mano ramentīti manoramānaṃ. Lokāmisapaṭisaṃyuttānanti
tanḥāsannissitānaṃ kāmaṃpasañhitānaṃ. Paṭilābhato samanupassatoti “aho mayā
imāni laddhānī”ti yathā laddhāni rūpārammaṇādīni assādayato. Atitanti atikkantaṃ.
Niruddhanti nirodhappattaṃ. Vipariṇatanti sabhāvavigamena vigataṃ.
Samanussaratoti assādanavasena anucintayato. Gehasitanti kāmaguṇanissitaṃ.
Kāmaguṇā hi kāmarāgassa gehasadisattā idha “geha”nti adhippetā.

Evarūpanti yaṃ akusalānaṃ parihānāya, kusalānañca abhibuddhiyā saṃvattati,
evarūpaṃ, taṃ pana pabbajjādivasena pavattiyā nekkhammūpasañhitanti āha
“nekkhammasitam somanassa”nti. Idāni taṃ pāḷivaseneva dassetuṃ “tattha
katamānī”tiādi vuttaṃ. Tattha vipassanālakkaṇe nekkhamme dassite itarāni tassa
kāraṇato, phalato, atthato ca dassitāneva hontīti vipassanālakkaṇameva taṃ
dassento “rūpānantvevā”tiādimāha. Vipariṇāma virāganirodhanti jarāya
vipariṇāmetabbatañceva jarāmaṇehi palujjanaṃ nirujjhanañca veditvāti yojanā.
Uppajjati somanassanti vipassanāya vīthipaṭipattiyā kamaṇa uppannānaṃ
pāmojjapītipassaddhīnaṃ upari anappakaṃ somanassaṃ uppajjati. Yaṃ sandhāya

vuttaṃ -

“Suññāgāraṃ pavitṭhassa, santacittassa bhikkhuno;
Amānusi rati hoti, sammā dhammaṃ vipassato.

Yato yato sammasati, khandhānaṃ udayabbayaṃ;
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānata”nti. ca -

Nekkhammavassenāti pabbajjādivasena. “Vaṭṭadukkhato nittharissāmī”ti pabbajitūṃ bhikkhūnaṃ santikaṃ gacchantassa, pabbajantassa, catupārisuddhisīlaṃ anutiṭṭhantassa, taṃ sodhentassa, dhutaguṇe samādāya vattantassa, kasiṇaparikammādīni karontassa ca yā paṭipatti, sabbā sā idha “nekkhamma”nti adhippetā. Yebhuyyena anussatiyā upacārajjhānaṃ niṭṭhātīti katvā “anussativassenā”ti vatvā “paṭhamajjhānādivassenā”ti vuttaṃ. Ettha ca yathā pabbajjā gharabandhanato nikkhamanaṭṭhena nekkhammaṃ, evaṃ vipassanādayopi taṃpaṭipakkhato. Tenāha -

“Pabbajjā paṭhamajjhānaṃ, nibbānañca vipassanā;
Sabbepi kusalā dhammā, nekkhammanti pavuccare”ti.

Yaṃ ceti ettha ceti nipātamattaṃ somanassassa adhippetattā. Catukkanayavaseneva ca suttantesu jhānakathāti vuttaṃ “dutiyaṭṭhiyajjhānavassenā”ti. Dvīsūti “savitakkaṃ savicāraṃ avitakkaṃ avicāra”nti vuttessu dvīsū somanassessu.

Savitakkasavicāre somanasseti parittabhūmike, paṭhamajjhāne vā somanasse. Abhinivīṭṭhasomanassessūti vipassanaṃ paṭṭhapitasomanassessu. Pi-saddena sammaṭṭhasomanassessu pīti imamatthaṃ dasseti. Somanassavipassanātopīti savitakkasavicārasomanassapavattivipassanātopi. Avitakkaavicāra vipassanā paṇītatarā sammasitadhammavassenapi vipassanāya visesasiddhito, yato maggepi tathārūpā visesā ijjhanti. Ayaṃ panattho “ariyamagga bojjaṅgādivisesaṃ vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamentī”ti evaṃ pavattena moravāpīvāsimahādattattheravādena dīpetabbo.

361. Gehasitadomanassaṃ nāma kāmaguṇānaṃ appaṭilābhanimittaṃ, vigatanimittañca uppajjanakadomanassaṃ. Appaṭilābhato samanupassatoti appaṭilābhena “ahameva na labhāmī”ti paritassanato. Samanussaratoti “ahu vata me taṃ vata natthī”tiādinā anussaraṇavasena cintayato. Tenāha “evaṃ chasu dvāresū”tiādi.

Anuttaresu vimokkhesūti suññataphalādiariyaphalavimokkhesu. Pihanti apekkhaṃ, āsanti attho. Kathaṃ pana lokuttaradhamme ārabbha āsā uppajjatīti? Na kho panaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ “yaṃ ārammaṇakaraṇavasena tattha pihā pavattatī”ti avisayattā, puggalassa ca anadhigatabhāvato. Anussavūpaladdhe pana anuttaravimokkhe uddissa pihaṃ upaṭṭhapento “tattha pihaṃ upaṭṭhapetī”ti vutto. Tenāha “kudāssu nāmāha”ntiādi. Chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate aniccādivasena vipassanaṃ paṭṭhapetvāti yojanā. “Iṭṭhārammaṇe”ti ca iminā nayidaṃ domanassaṃ sabhāvato aniṭṭhadhammeyeva ārabbha uppajjanakaṃ, atha kho icchitālābhahetukaṃ icchābhaghātavasena yattha katthaci ārammaṇe uppajjanakanti dasseti. Evaṃ “kudāssu nāmāha”nti vuttākārena pihaṃ upaṭṭhapetvā evaṃ imampi pakkhaṃ...pe... nāsakkhinti anusocatotī yojanā. “Imasmiṃ pakkhe, imasmiṃ māse, imasmiṃ saṃvacchare pabbajitūṃ nāladdhaṃ, kasiṇaparikammaṃ

kātuṃ nāladdha”ntiādivasena pavattiṃ sandhāya “nekkhammavasenā”ti vuttaṃ.
“Vipassanāvasenā”tiādīsupi iminā nayena yojanā veditabbā.

Yato eva-kāro, tato aññattha niyamoti katvā “tasmimpi...pe...
gehasitadomanassamevā”ti vuttaṃ. Na hettha gehasitadomanassatā
savitakkasavicāre niyatā, atha kho gehasitadomanasse savitakkasavicāratā niyatā
paṭiyoginivattanatthattā eva-kārassa. “Gehasitadomanassaṃ
savitakkasavicārameva, na avitakkaavicāra”nti. Nekkhammasitadomanassaṃ pana
siyā savitakkasavicāraṃ, siyā avitakkaavicāraṃ. Savitakkasavicārasseva
kāraṇabhūtaṃ domanassaṃ savitakkasavicāradomanassaṃ. Kiṃ taṃ?
Gehasitadomanassaṃ, yaṃ pana nekkhammādivasena uppannaṃ, taṃ
avitakkaavicārassa kāraṇabhūtaṃ avitakkaavicāradomanassanti. Ayañca nayo
pariyāyavasena vuttoti āha “nippiyāyena panā”tiādi. Yadi evaṃ kasmā “yaṃ ce
avitakkaṃ avicāra”nti pāliyaṃ vuttanti āha “etassa panā”tiādi. Maññanavasenāti
parikappanavasena. Vuttaṃ pāliyaṃ.

Tatrāti tasmīṃ maññane. Ayaṃ idāni vuccamāno nayo. Domanassapaccayabhūteti
domanassassa paccayabhūte. Upacārajjhānañhi paṭhamajjhānādīni vā pādakāni
katvā maggaphalāni nibbattetukāmassa tesaṃ alābhe domanassassa uppajjane tāni
tassa paccayā nāma honti iti te dhammā phalūpacārena “domanassa”nti vuttā. Yo
pana tathā uppannadomanasso dhuranikkhepaṃ akatvā anukkamena vipassanaṃ
ussukkāpetvā maggaphaladhamme nibbatteti, te kāraṇūpacārena “domanassa”nti
vuttāti imamatthaṃ dassento “idha bhikkhū”tiādimāha. Nanu etassa tadā
domanassameva uppannaṃ, na domanassahetukā vipassanāmaggaphaladhammā
uppannā, tattha kathaṃ domanassasamaññaṃ āropetvā voharatīti āha “aññesaṃ
paṭipattidassanavasena domanassanti gahetvā”tiādi. Savitakkasavicāradomanasseti
savitakkasavicāranimitte domanasse. Tīhi māsehi nibbattetabbā temāsikā, taṃ
temāsikaṃ. Imā ca temāsikādayo paṭipadā
tathāpavattaaukkaṭṭhamajjhimamudindriyavasena veditabbā,
adhikamajjhimamudussāhavasena vā. Jaggatīti jāgarikaṃ anuyuñjati.

Mahāsivattheravatthuvaṇṇanā

Sahassadvisahassasaṅkhyattā mahāgaṇe.

Aṭṭhakathātherāti aṭṭhakathāya atthapaṭipucchanakatherā. Antarāmaggeti bhikkhaṃ
gahetvā gāmato vihāraṃ paṭigamanamagge. Tayo...pe... gāhāpetvāti tīṇi cattāri
uṇhāpanāni.

Kenaci papañcenāti kenaci sarīrakiccabhūtena papañcena. Saññaṃ akāsi rattiyaṃ
pacchato gacchantam asallakkhento.

Kasmā pana thero antevāsikānaṃ anārocetvāva gatoti āha “thero kirā”tiādi.
Arahattaṃ nāma kinti tadadhigamassa adukkarabhāvaṃ sandhāya vadati. Catūhi
iriyāpathehi catūhipi iriyāpathehi pavattamānassa, tasmā yāva arahattādhigamā
sayanaṃ paṭikkhipāmīti adhippāyo.

“Anucchavikaṃ nu kho te eta”nti saṃvegajāto vīriyaṃ samuttejento arahattaṃ
aggahesi ettakaṃ kālaṃ vipassanāya suciṇṇabhāvato ñāṇassa paripākaṃ gatattā.

Parimajjīti parimasi. Keci pana “parimajjīti parivattetvā therena dhoviyamānaṃ
pariggahetvā dhovī”ti atthaṃ vadanti.

Vipassanāya ārammaṇaṃ nāma upacārajjhānapaṭhamajjhānādi.

“Savitakkasavicāradomanasse”tiādīsu vattabbaṃ somanassesu vuttanayānusārena veditabbaṃ.

362. Evarūpāti yā akusalānaṃ abhibuddhiyā, kusalānaṃ parihānāya ca saṃvattati, evarūpā, sā pana kāmūpasañhitatāya “gehasitā”ti vuccatīti āha “gehasitaupekkhā”ti. “Bālāssā”tiādīsu bālakaradhammayogato bālāssa attahitaparahitabyāmūlhatāya mūlhasa puthūnaṃ kilesādīnaṃ janānādīhi kāraṇehi puthujjanassa kilesodhīnaṃ maggodhīhi ajitattā anodhijinassa, odhijino vāyapekkhā, odhiso ca kilesānaṃ jitattā, tenassa sekkhabhāvaṃ paṭikkhipati. Sattamabhavādito uddhaṃ pavattanavipākassa ajitattā avipākajinassa, vipākajinā vā arahanto appaṭisandhikattā, tenassa asekkhattaṃ paṭikkhipati. Anekādīnave sabbesampi pāpadhammānaṃ mūlabhūte sammohe ādīnavānaṃ adassanasīlatāya anādīnavadassāvino. Āgamādhigamābhāvā assutavato. Ediso ekaṃsena andhaputhujjano nāma hotīti tassa andhaputhujjanabhāvaṃ dassetuṃ punapi “puthujjanassā”ti vuttaṃ. Evarūpāti vuttappakārā sammohapubbikā. Rūpaṃ sā nātivattatīti rūpānaṃ samatikkamanāya kāraṇaṃ na hoti, rūpārammaṇe kilese nātikkamatīti adhippāyo. Aññānavibhūtatāya ārammaṇe ajjhupekkhanavasena pavattamānā lobhasampayuttaupekkhā idhādhippetāti tassa lobhassa anucchavikameva ārammaṇaṃ dassento “iṭṭhārammaṇe”ti āha. Anativattamānā anādīnavadassitāya. Tato eva assādānupassanato tattheva laggā. Abhisāṅgassa lobhassa vasena, dummocanīyatāya ca tena laggitā viya hutvā uppannā.

Evarūpāti yā akusalānaṃ pahānāya, kusalānañca abhibuddhiyā saṃvattati, evarūpā, sā pana pabbajjādivasena pavattiyā nekkhammūpasañhitatī āha “nekkhammasitā”ti. Idāni taṃ pālīvasena dassetuṃ “tattha katamā”tiādi vuttaṃ, tassattho heṭṭhā vuttanayānusārena veditabbo. Rūpaṃ sā ativattatīti rūpasmiṃ sammadeva ādīnavadassanato. Rūpaniyātātī kilesehi anabhibhavanīyato. Iṭṭheti sabhāvato, saṅkappato ca iṭṭhe ārammaṇe. Arajjantassāti na rajjantassa rāgaṃ anuppādentassa. Anīṭṭhe adussantassāti ettha vuttanayena attho veditabbo. Samaṃ sammā yoniso na pekkhanaṃ asamapekkhanaṃ, taṃ pana iṭṭhāniṭṭhamajjhatte viya iṭṭhāniṭṭhesupi bālāssa hotīti “iṭṭhāniṭṭhamajjhatte”ti avatvā “asamapekkhanena asammuyhantassā”ti vuttaṃ, tividhepi ārammaṇe asamapekkhanavasena muyhantassāti attho. Vipassanāññāsapayuttā upekkhā. Nekkhammasitā upekkhā vedanāsabhāgāti udāsīnākārena pavattiyā, upekkhā vedanāya ca sabhāgā. Ettha upekkhā vāti ettha etasmiṃ upekkhāniddese “upekkhā”ti gahitā eva. Tasmāti tatramajjhātupekkhāyapi idha upekkhāggahaṇena gahitattā. Tañhi sandhāya “paṭhamadutiyatatiyacatutthajjhānavasena uppajjanakupekkhā”ti vuttaṃ.

Tāyapi nekkhammasitaupekkhāyāti niddhāraṇe bhummaṃ. “Yaṃ nekkhammavasenā”tiādi heṭṭhā vuttanayattā uttā natthameva.

363. Yadi sakkassa tadā sotāpattiphalapattiyāva upanissayo, atha kasmā bhagavā yāva arahattaṃ desanaṃ vaḍḍhesīti āha “buddhānañhi”tiādi. Taruṇasakkoti abhinavo adhunā pātubhūto sakko. Sampati pātubhāvāñhi sandhāya “taruṇasakko”ti vuttaṃ, na tassa kumārātā, vuddhatā vā atthi. Gatāgataṭṭhānanti gamanāgamanakāraṇaṃ. Na paññāyati na upalabbhati. Gabbhaseyyakānañhi cavantānaṃ kammajarūpaṃ vigacchati anudeva cittajaṃ, āhārajañca paccayābhāvato, utujaṃ pana sucirampi kālaṃ paveniṃ ghaṭṭentaṃ bhassantaṃ vā

sosantaṃ vā kilesantaṃ vā viṭṭhataṃ vā hoti, na evaṃ devānaṃ. Tesañhi opapātikattā kammajarūpe antaradhāyante sesatisantatirūpampi tena saddhiṃ antaradhāyati. Tenāha “dīpasikhāgamaṇaṃ viya hotī”ti. Sesadevatā na jāniṃsu punapi sakkatabhāvena tasmīṃyeva ṭhāne nibbattattā. Tisu ṭhānesūti somanassadomanassaupekkhāvissajjanāvasānaṭṭhānesu. Nibbattitaphalamevāti sappimhā sappimaṇḍo viya āgamaṇīyapaṭipadāya nibbattitaphalabhūtaṃ lokuttaramaggaphalameva kathitaṃ. Sakuṇikāya viya kiñci gayhūpagaṃ uppatitvā uḍḍetvā ullaṅghitvā. Assāti maggaphalasaññitassa ariyassa dhammassa.

Pātimokkhasaṃvaravaṇṇanā

364. Pātimokkhasaṃvarāyāti pātimokkhabhūtasīlasaṃvarāyāti ayamettha atthoti āha “uttamajeṭṭhakasīlasaṃvarāyā”ti. “Pātimokkhasīlañhi sabbasīlato jeṭṭhakasīla”nti dīghavāpīvihāravāsi sumatthero vadati, antevāsiko panassa tepiṭakacūḷanāgatthero “pātimokkhasaṃvaro eva sīlaṃ, itarāni pana ‘sīlanti vuttaṭṭhānaṃ nāma atthī’ti ananujānanto indriyasaṃvaro nāma chadvārarakkhāmattakaṃ, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppādanamattakaṃ, paccayasannissitaṃ paṭiladdhapaccaye ‘ida mattha’nti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṃ, nipariyāyena pātimokkhasaṃvarova sīlaṃ. Tathā hi yassa so bhinno, so itarāni rakkhituṃ abhabbattā asīlo hoti. Yassa pana sabbaso arogo sesānaṃ rakkhituṃ bhabbattā sampannasīlo”ti vadati, tasmā itaresaṃ tassa parivārabhāvato, sabbaso ekadesena ca tadantogadhabhāvato tadeva padhānasīlaṃ nāmāti āha “uttamajeṭṭhakasīlasaṃvarāyā”ti. Tattha yathā heṭṭhā papañcasaññāsaṅkhānirodhasārūppagāminīṃ paṭipadaṃ pucchitena bhagavatā papañcasaññānaṃ, paṭipadāya ca mūlabhūtaṃ vedanaṃ vibhajitvā paṭipadā desitā sakkassa ajjhāsayavasena saṃkilesadhammappahānamukhena vodānadhammapāripūrīti, evaṃ tassā eva paṭipadāya mūlabhūtampi sīlasaṃvaraṃ pucchitena bhagavatā yato so visujjhati, yathā ca visujjhati, tadubhayaṃ sakkassa ajjhāsayavasena vibhajitvā dassetuṃ “kāyasamācārampī”tiādi vuttaṃ saṃkilesadhammappahānamukhena vodānadhammapāripūrīti katvā. Sīlakathāyaṃ asevitabbakāyasamācārādikathane kāraṇaṃ vuttameva, tasmā kamma-pathavasenāti kusalākusalakamma-pathavasena.

Kamma-pathavasenāti ca kamma-pathavicāravasena. Kamma-pathabhāvaṃ apattānampi hi kāyaduccaritādīnaṃ asevitabbakādīnaṃ asevitabbakāyasamācārādibhāvo idha vuccatīti. Paṇṇattivasenāti sikkhāpadapaṇṇattivasenā. Yato yato hi yā yā veramaṇī, tadubhayepi vibhāvento paṇṇattivasenā katheti nāma. Tenāha “kāyadvāre”tiādi. Sikkhāpadaṃ vītikkamati etenāti sikkhāpadavītikkamo, sikkhāpadaṃ vītikkamanākārena pavatto akusaladhammo yaṃ, tassa asevitabbakāyasamācārādītā. Vītikkamapaṭipakkho avītikkamo, na vītikkamati etenāti avītikkamo, sīlaṃ.

Micchā sammā ca pariyesati etāyāti pariyesanā, ājīvo, atthato paccayagavesanabyāpāro kāyavacīdvāriko. Yadi evaṃ kasmā visuṃ gahaṇanti āha “yasmā”tiādi. Ariyā niddosā pariyesanā gavesanāti ariyapariyesanā, ariyehi sādhuhi pariyesitabbāti ariyapariyesanāti. Vuttavipariyāyato anariyapariyesanā veditabbā.

Jātidhammoti jāyanasabhāvo jāyanapakatiko. Jarādhammoti jīraṇasabhāvo. Byādhidhammoti byādhisabhāvo. Maraṇadhammoti mīyanasabhāvo. Sokadhammoti socanakasabhāvo. Saṃkilesadhammoti saṃkilissanasabhāvo.

Puttabhāriyanti puttā ca bhariyā ca. Esa nayo sabbattha. Dvādekattavasena tesam niddeso. Jātarūparajatanti ettha pana yato vikāraṃ anāpajjivā sabbam jātarūpameva hotīti jātarūpaṃ nāma suvaṇṇam. Dhavalasabhāvatāya rajatīti rajatam, rūpiyam. Idha pana suvaṇṇam ṭhapetvā yaṃ kiñci upabhogaparibhogārahaṃ “rajata”ntveva gahitam vohārūpagamāsakādi. Jātidhammā hete, bhikkhave, upadhayoti ete kāmaguṇūpadhaya nāma honti, te sabbepi jātidhammāti dasseti.

Byādhidhammavārādīsu jātarūparajatam na gahitam. Na hetassa sīsarogādayo byādhayo nāma santi, na sattānaṃ viya cutisaṅkhātāṃ maraṇam, na soke uppajjati, cutisaṅkhātāṃ maraṇanti ca ekabhavapariyāpannakhandhanirodho, so tassa natthi, khaṇikanirodho pana khaṇe khaṇe labbhateva. Rāgādīhi pana saṃkilesehi saṃkilissatīti saṃkilesadhammavāre gahitam jātarūpaṃ, tathā utusamuṭṭhānattā jātidhammavāre, malaṃ gahetvā jīraṇato jarādhammavāre ca. Ariyehi na araṇīyā, pariyesanātipi anariyapariyesanā.

Idāni anesanāvasenāpi taṃ dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ. Iminā nayena sukkapakkehi attho veditabbo.

Sambhārapariyesanaṃ paharaṇavisādigavesanaṃ, payogavasena payogakaraṇam tajjāvāyāmajananaṃ tādisaṃ upakkamanibbattaṃ, pāṇātipātādiatthaṃ gamaṇam, paccekaṃ kāla-saddo yojetabbo “sambhārapariyesanakālato paṭṭhāya, payogakaraṇakālato paṭṭhāya, gamanakālato paṭṭhāyā”ti. Itaroti “sevitabbo”ti vuttakāyasamācārādiko. Cittampi uppādetabbaṃ. Tathā uppāditacitto hi sati paccayasamavāye tādisaṃ payogaṃ parakkamaṃ karonto paṭipattiyā matthakaṃ gaṇhāti. Tenāha “cittuppādampi kho ahaṃ, bhikkhave, kusalesu dhammesu bahupakāraṃ vadāmi”ti.

Idāni taṃ matthakappattaṃ asevitabbaṃ, sevitabbañca dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ. Saṅghabhedādīnanti ādi-saddena lohituppādanādiṃ saṅgaṇhāti. Buddharatanasaṅgharatanupaṭṭhāneheva dhammaratanupaṭṭhānasiddhīti āha “divasassa dvattikkhattuṃ tiṇṇam ratanānaṃ upaṭṭhānagamanādivasenā”ti. Dhanuggahapesanaṃ dhanuggahapurisānaṃ uyyojanaṃ. Ādi-saddena pañcavarayācanādiṃ saṅgaṇhāti. “Ajātasattuṃ pasādetvā lābhuppādivasena parihīnalābhasakkārassa kulesu viññāpana”nti evamādiṃ anariyapariyesanaṃ pariyesantānaṃ.

Pāripūriyāti pāripūriatthaṃ. Aggamaggaphalavaseneva hi sevitabbānaṃ pāripūrīti tadatthaṃ sabbā pubbhāgapaṭipadā, pātimokkhasaṃvaropi aggamaggeneva paripuṇṇo hotīti tadatthaṃ pubbhāgapaṭipadaṃ vatvā nigamento “pātimokkho...pe... hotī”ti āha.

Indriyasamvaravaṇṇanā

365. Indriyānaṃ pidhānāyāti indriyānaṃ pidahanatthāya. Indriyāni ca cakkhādīni dvārāni, tesam pidhānaṃ saṃvaraṇam akusaluppattito gopanāti āha “guttadvāratāyā”ti. Asevitabbarūpādivasena indriyesu aguttadvāratā asaṃvaro, saṃkilesadhammavippahānavasena vodānadhammapārisuddhīti. Kāmaṃ pāliyaṃ asevitabbampi rūpādi dassitaṃ, sakkena pana indriyasamvarāya paṭipatti pucchitāti tameva nivattetvā dassetuṃ atthakathāyaṃvuttaṃ “cakkhuviññeyyaṃ rūpampītiādi

sevitabbarūpādivasena indriyasamvaradassanattam vutta”nti. “Tuṇhī ahoṣī”ti vatvā tuṇhībhāvassa kāraṇaṃ byatirekamukhena vibhāvetuṃ “kathetukāmo”tiādi vuttaṃ. Ayanti sakko devānaṃ indo.

Rūpanti rūpāyatanam, tassa asevanam nāma adassanam evāti āha “na sevitabbaṃ na daṭṭhabba”nti. Yaṃ pana sattanānagataṃ rūpaṃ passato paṭikūlamanasikāravasena, asubhasaññaṃ vā saṇṭhāti dassanānuttariyasena. Atha vā kammaphalasaddahanavasena pasādo vā uppajjati. Hutvā abhāvākārasallakkaṇaṃ aniccasaññāpaṭilābho vā hoti.

Pariyāyakkharaṇato akkharam, vaṇṇo, so eva nirantaruppattiyā samuddito padavākyasaññito, adhippetamattham byañjetīti byañjanaṃ, tayidaṃ kābyanāṭakādigatavevacanavasena, uccāraṇavasena ca vicittasannivesatāya tathāpavattavikappanavasena cittavicittabhāvena upatiṭṭhanakam sandhāyāha “yaṃ cittakkharam cittabyañjanampi saddam suṇato rāgādayo uppajjanti”ti. Atthanissitanti samparāyikatthanissitam. Dhammanissitanti vivaṭṭadhammanissitam, lokuttararatanattayadhammanissitam vā. Pasādoti ratanattayasaddhā, kammaphalasaddhāpi. Nibbidā vāti aniccasaññādivasena vaṭṭato ukkaṇṭhā vā.

Gandharasāviparodhādivasena seviyamānam ayoniso paṭipannattā asevitabbaṃ nāma. Yoniso paccavekkhitvā seviyamānam sampajaññavasena gahaṇato sevitabbaṃ nāma. Tena vuttaṃ “yaṃ gandham ghāyato”tiādi.

Yaṃ pana phusatoti yaṃ pana sevitabbaṃ phoṭṭhabbaṃ anipphannasseva phusato. Āsavakkhayo ceva hoti jāgariyānuyogassa matthakappattito. Vīriyaṇca supaggahitam hoti catutthassa ariyavaṃsassa ukkaṃsanato. Pacchimā ca...pe... anuggahitā hoti sammāpaṭipattiyam niyojanato.

Ye manoviññeyye dhamme iṭṭhādibhede samannāharantassa āvajjantassa āpātham āgacchanti. “Manoviññeyyā dhammā”ti vibhatti vipariṇāmetabbā, mettādivasena samannāharantassa ye manoviññeyyā dhammā āpātham āgacchanti, evarūpā sevitabbāti yojanā. Ādi-saddena karuṇādīnaṃceva aniccādīnaṃca saṅgaho daṭṭhabbo. Tiṇṇam therānam dhammāti idāni vuccamānapaṭipattīnam tiṇṇam therānam manoviññeyyā dhammā. Bahi dhāvitum na adāsinti antopariveṇam āgatameva rūpādiṃ ārabba imasmiṃ temāse kammaṭṭhānavinimuttaṃ cittaṃ kadāci uppannapubbaṃ, antopariveṇe ca visabhāgarūpādīnam asambhavo eva, tasmā visaṭavittakavasena cittaṃ bahi dhāvitum na adāsinti dasseti. Nivāsagehato nivāsanagabbhato. Niyakajjhatakkhandhapañcakato vipassanāgocarato. Thero kira sabbampi attanā kātabbakiriyaṃ kammaṭṭhānasīseneva paṭipajjati.

366. Asammohasampajaññavasena advejjhābhāvato eko anto etassāti ekanto, ekanto vādo etesanti ekantavādā. Tenāha “ekamyeva vadantī”ti, abhinnavādāti attho. Ekācārāti samānācārā. Ekaladdhikāti samānaladdhikā. Ekapariyosānāti samānaniṭṭhānā.

Iti sakko pubbe attanā sutam puthusamaṇabrāhmaṇānam nānāvādā cāraladdhiniṭṭhānam idāni saccapaṭivedhena asārato ñatvā ṭhito, tassa kāraṇaṃ ñātukāmo tameva tāva byatirekamukhena pucchati “sabbeva dhammā nu kho”tiādinā.

Dhātūti ajjhāsayaadhātu uttarapadalopena vuttā, ajjhāsayaadhātūti ca atthato ajjhāsayo evāti āha “anekajjhāsayo nānajjhāsayo”ti. “Ekasmiṃ gantukāme eko ṭhātukāmo

hoti''ti idaṃ nidassanavasena vuttaṃ iriyāpathepi nāma sattā ekajjhāsayā dullabhā, pageva laddhīsūti dassanattham. Yaṃ yadeva ajjhāsayanti yaṃ yameva sassatādiajjhāsayam. Abhinivisanti taṃ taṃ laddhiṃ diṭṭhābhinivesavasena abhimukhā hutvā duppaṭinissaggibhāvena nivisanti, ādānaggāham gaṇhanti. Thāmena ca parāmāsena cāti diṭṭhithāmena ca diṭṭhiparāmāsena ca. Suṭṭhu gaṇhitvāti ativiya daḥhaggāham gaṇhitvā. Voharantīti yathābhinivittham diṭṭhivādam paññāpentī pare hi gāhenti patitthapenti. Tenāha ''kathenti dīpentī kittenti''ti, ugghosentīti attho.

Antaṃ atītā accantā, accantā niṭṭhā etesanti accantanitthā. Sabbesanti sabbesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Yogakkhemotipi nibbānaṃ catūhipi yogehi anuppaduṭṭhattā. ''Accantayogakkhemā''ti vattabbe i-kārena niddesena ''accantayogakkhemī''ti vuttaṃ, accantayogakkhemo vā etesaṃ atthīti accantayogakkhemīti. Caranti upagacchanti, adhigacchantīti attho. Pariyassati parikkhissati vaṭṭadukkhantaṃ āgammāti pariyosānantipi nibbānassa nāmaṃ.

San̄khiṇātīti samucchindanena khepeti. Vināsetīti tato eva sabbaso adassanaṃ pāpeti. Vimuttāti vaṭṭadukkhato accantaniggamena visesena muttā.

''Issāmacchariyaṃ eko pañho''ti kasmā vuttaṃ, nanu issāmacchariyaṃ vissajjananti? Saccametam, yo pana ñātuṃ icchito attho, so pañho. So eva ca vissajjīyatīti nāyaṃ doso, aññathā ambaṃ puṭṭhassa labujam byākaraṇam viya siyā, evaṃ pañhasīsenā pañhabyākaraṇam vadati. Tathā hi ''piyāppiya''ntiādinā vissajjanapadāneva gahitāni, ''piyāppiyaṃ eko''tiādīsūpi eseva nayo. Papañcasaññāti saññāsīsenā papañcā eva vuttāti āha ''papañco eko''ti. Ettha ca yathā pātimokkhasamvarapucchā kāyasamācārādivibhāgena vissajjitattā tayo pañhā jātā, evaṃ indriyasamvarapucchā rūpādivibhāgena vissajjitattā cha pañhā siyuṃ. Tathā sati ekūnavīsati pucchā siyuṃ, atha indriyasamvaratāsāmaññena ekova pañho kato, evaṃ sati pātimokkhasamvarapucchābhāvasāmaññena tepi tayo ekova pañhoti sabbeva dvādaseva pañhā bhavēyyunti? Nayidamevaṃ. Yasmā kāyasamācārādisu vibhajja vuccamānesu mahāvisayatāya aparimāṇo vibhāgo sambhavati vissajjetuṃ. Sakalampi vinayapiṭakaṃ tassa niddeso. Rūpādisu pana vibhajja vuccamānesu appavisayatāya na tādiso vibhāgo sambhavati vissajjetuṃ. Iti mahāvisayatāya pātimokkhasamvarapucchā tayo pañhā katā, indriyasamvarapucchā pana appavisayatāya ekova pañho kato. Tena vuttaṃ ''cuddasa mahāpañhā''ti.

367. Calanaṭṭhenāti kampanaṭṭhena. Taṇhā hi kāmarāgarūparāgaarūparāgādivasena pavattiyā anavaṭṭhitatāya sayampi calati, yattha uppannā, tampi santānaṃ bhavādisu parikaḍḍhanena cāleti, tasmā calanaṭṭhena taṇhā ejā nāma. Piṇanaṭṭhenāti vibādhanatthena tassa tassa dukkhassa hetubhāvena. Padussanaṭṭhenāti adhammarāgādibhāvena, sammukhaparammukhena, kilesāsucipaggharaṇena ca pakārato dussanaṭṭhena gaṇḍo. Anuppaviṭṭhatthēnāti āsayassa dunnīharaṇīyabhāvena anuppavisanaṭṭhena. Kaḍḍhati attano ca ruciyā upaneti. Uccāvacanti paṇītabhāvaṃ, nihīnabhāvañca. Yesu samaṇabrāhmaṇesu. ''Yesāha''ntipi pālī, tassā keci ''yesam aha''nti atthaṃ vadanti. Evanti sutānurūpaṃ, uggahānurūpañca. ''Ahaṃ kho pana bhante aññesaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ dhammācariyo hontopi bhagavato sāvako...pe... sambodhiparāyaṇo''ti evaṃ attano sotāpannabhāvaṃ jānāpeti.

Somanassapaṭilābhakathāvaṇṇanā

368. Samāpannoti samogāḷho pavattasampahāro viyātibyūḷho. Jiniṃsūti yathā asurā puna sīsaṃ ukkhipituṃ nāsakkhiṃsu, evaṃ devā vijiniṃsuyevāti dassento āha “devā puna apaccāgamanāya asure jiniṃsū”ti. Tādiso hissa jayo sātisaṃ vedapaṭilābhāya ahoṣi. Duvidhampi ojanti dibbaṃ, asuraṃ cāti dvippakāraṃpi ojaṃ. Devāyeṃva paribhuñjissanti asurānaṃ pavesābhāvato. Daṇḍassa avacaraṇaṃ āvaraṇaṃ daṇḍāvacaro, saha daṇḍāvacarenāti sadaṇḍāvacaro, daṇḍena paharivā vā āvaritvā vā sādhetabbanti attho.

369. Imasmiṃyeṃva okāseti imissameṃva indasālaguhāyaṃ. Devabhūtaṃsa meṃti pubbepi devabhūtaṃsa sakkasseṃva me bhūtaṃsa. Satoti idānapi sakkasseṃva sato punarāyu ca me laddho.

Diviyā kāyāti dibbā, khandhapañcakasaṅkhātā kāyāti āha “dibbā attabhāvā”ti. “Amūḷho gabbhaṃ essāmi”ti iminā ariyasāvakānaṃ andhaputhujjanānaṃ viya sammohamaṇaṃ, asampajānagabbhokkamanañca natthi, atha kho asammohamaṇaṃceṃva sampajānagabbhokkamanañca hotīti dasseti. Ariyasāvakā niyatagatikattā sugatīsu eva uppajjanti, tatthāpi manussesu uppajjantā ulāsesu eva kulesu paṭisaṇḍhiṃ gaṇhissanti, sakkassāpi tādiso ajjhāsayo. Tena vuttaṃ pāḷiyaṃ “yattha me ramatī mano”ti, taṃ sandhāyāha “yattha me”tiādi. Sakko pana attano dibbānubhāvenāpi tādisaṃ jānituṃ sakkotiyeṃva.

Kāraṇenāti yuttana ariyasāvakabhāvassa anucchavikena. Tenāha “samenā”ti.

Sakadāgāmiṃmaggaṃ sandhāya vadati chaṭṭhe atthavase anāgāmiṃmaggassa vakkhamānattā. Ājānitukāmoti appattaṃ visesaṃ paṭivijjhātukāmo. Manussaloke anto bhavissati puna mānussūpapattiyā abhāvato.

Punadevāti manussesu uppanno tato cavitvā punadeṃva. Imasmiṃ tāvatiṃsadevalokasmiṃ. Uttamo, kīdisoti āha “sakko”tiādi.

Antime bhaveti mama sabbabhavesu antime sabbapariyosāne bhavē. “Āyuna”ti iminā ca taṃsahabhāvino sabbepi vaṇṇādiṃke saṅgaṇhāti. “Paññāyā”ti ca iminā sabbepi saddhāsativīriyādiṃke. Tasmīṃ attabhāveti tasmīṃ sabbantime sakkattabhāve. Akaniṭṭhagāmī hutvāti antarāyapariniṃbbāyīdibhāvaṃ anupagantvā ekaṃsato uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī eva hutvā. Tato eva anukkamena avihādīsu nibbattanto. Evamāhāti “so nivāso bhavissatī”ti evamāha. “Avihādīsu...pe... nibbattissatī”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vivarituṃ “esa kirā”tiādi vuttaṃ. Ayañca nayo na kevalaṃ sakkasseṃva, atha kho mahāseṭṭhimahāupāsikānaṃpi hotiyeṃvāti dassento “sakko devarājā”tiādimāha.

370. Bhavasampattinibbānasampattīnaṃ vasena aparipuṇṇajjhāsayatāya aniṭṭhitamanoratho taṃ taṃ pattukāmayeṃva hutvā ṭhito. Ye ca samaṇeti ye ca pabbajite. Pavivittavihārinoti “anekavivekattayaṃ paribrūhetvā viharantī”ti maññāmi.

Sampādanāti maggassa upasampādanaṃ tassa sampāpanaṃ sammadeṃva pāpanaṃ. Virāddhanāti anārāddhanā anupāyapaṭipatti. Na sambhontīti anabhisambhuṇanti. Yathāpucchite atthe anabhisambhuṇanaṃ nāma sammā kathetuṃ asamatthattā evāti āha “sampādetvā kathetuṃ na sakkontī”ti.

Tasmāti yasmā ādiccena samānagottatāya. Tenevāha “ādicca nāma gottenā”ti, tasmā. Ādicco bandhu etassāti ādiccabandhu, atha vā ādiccassa bandhūti ādiccabandhu, bhagavā, taṃ ādiccabandhunam. Ādicco hi sotāpannatāya bhagavato orasaputto. Tenevāha -

“Yo andhakāre tamasi pabhaṅkaro,
Verocano maṇḍalī uggatejo;
Mā rāhu gilī caraṃ antalikkhe,
Pajaṃ mamaṃ rāhu pamuñca sūriya”nti.

Sāmanti sāmampayogaṃ, satthu pana sāvakassa sāmampayogo nāma sanipāto evāti āha “namakkāraṃ karomā”ti.

371. Parāmasitvāti “imāya nāma pathaviyaṃ nisinnena mayā ayaṃ acchariyadhammo adhigato”ti somanassajāto, “imāya nāma pathaviyaṃ evaṃ acchariyabbhutaṃ buddharatanaṃ uppanna”nti acchariyabbhutacittajāto ca pathaviṃ parāmasitvā. Patthitapañhāti dīgharattānusayitasamṣayasamugghātattaṃ “kadā nu kho bhagavantaṃ pucchituṃ labhāmī”ti evaṃ abhipatthitapañhā. Yaṃ panettha atthato na vibhattaṃ, taṃ suviññeyyamevāti.

Sakkapañhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 1. The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries. 2. Subcommentary on the Great Chapter. 8. Commentary on the Discourse on Sakka's Questions Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org